

Vienas sargybinis

Kalba, pasakyta priimant LLTI premiją už
kūrybiškiausią 2013 m. knygą *Šventųjų gyvenimai*

1. Menininkas negali kurti plyname lauke, perpučiamas visų vėjų, be jokios priebėgos ir užuovėjos. Žiūrovui, klausytojui, skaitytojui kūrinys atrodo baigtas, pačiam kūrėjui – ne. Nes dar yra neatsakyta į visų sunkiausią klausimą: „Ar tai, ką padariau, yra vertinga?..“ Širdyje jis maždaug nujaučia: pavyko – nepavyko, pasisėkė – nepasisėkė, bet tai nėra kūrinio vertės klausimas. Vargšas kūrėjas nežino, kad į šį klausimą jis pats niekuomet negalės atsakyti.

2. Kas yra ta užuovėja, kurios taip reikia savo darbą baigusiam kūrėjui? Manau, kad tai yra kultūrinis geranoriškumas, ta terpė, į kurią pateks kūrinys: ar į ledinį vandenį, ar į šiltus ištiestus delnus? Kaip ilgai lauktas vaikas ar kaip netyčia pradėtas pavainikis?.. Nemaišykim kultūrinio geranoriškumo su tolerancija, nes kitas tolerancijos vardas – abejingumas, kuris žudo ir meną, ir menininkus baisiau nei maras viduramžių Europą.

3. (Į galvą vis lenda palyginimai, kurių tikslumu visai nesu įsitikinęs).

Kas yra literatūros mokslininkas? Tai gydytojas rentgenologas, galintis prasisverksti į kūrinio vidų ligi pačių kaulų. O kas yra kritikas? Tai geraširdė pribuvėja, kuri jau numazgotą ir suvystytą kūdikį pirmąkart atneša parodyti motinai. Ir ką sako motina? Nieko nesako, ji tik giliai atsidūsta ir pavargusi užmerkia akis. Dabar ji miegos ir sapnuos kitus būsimus savo kūdikius. Tokios jau yra tos motinos, jeigu šiais laikais dar nėra praradusios švento motinystės jausmo.

4. Kalbu apie literatūros kritikus, nes tik su jais gyvenime esu susidūręs ir bendravęs. Į gyvenimo pabaigą jie man galvoje susiskirstė į tris būrelius. Kažkaip savaime. Kritikai nemėgsta būti kritikuojami, bet nieko aš čia ir nekritikuoju, juolab kad daug dažniau jie mane yra glostę paplaukiui negu prieš plauką, nors buvo už ką ir skaudžiai papešti. Dėkui Dievui, kad niekada nepasikėliau į puikybę, juk ne vienam rašytojui yra taip atsitikę, ir tai buvo jų pražūties pradžia.

Pirmieji tegeba perpasakoti kūrinio siužetą ir kas antroj pastraipoj vis veržiasi paaiškinti, ką autorius norėjo tuo pasakyti.

Antrieji įžvelgia daug giliau. Jie turi savo kriterijus, kūrinio vertinimo principus ir jų laikosi. Pro jų akis neprasprūsta nei blogas stilius, nei prasta kalba, jiems rūpi kūrinio psychologizmas ir daug kitų dalykų, o recenzijos pabaigoje kiekvienas gali suprasti, geras tai kūrinys ar nevertas skaityti. Bet tokių nedaug.

O užvis mažiau – trečiųjų. Jie, perskaitę kūrinį, supranta patį svarbiausią: vardan ko kūrinys parašytas? Anais laikais, nenorėdami pakenkti autoriui, atsakymą nutylėdavo, dabar dažnai taip padaro iš įpratimo. Tačiau jie yra tie stulpai, į kuriuos visuomet gali atsiremti literatūra, jie yra tos gairės, kurios neleidžia jai galutinai pasukti šunkeliais.

5. Tiek pačios literatūros, tiek literatūros mokslo esmė yra verčių ir vertybių problemos: estetinių, etinių, moralinių. Jas apeinant, kiekviena kalba apie meną tėra tuščias burnos aušinimas. Tačiau Vakarų rašytojai, paskelbę, kad gali rašyti apie ką nori ir kaip nori, pasijuto atsidūrę dekadanso dumble. Murkdėsi po jį, klampoję į visas puses, bet taip ir nepasiekė tvirtesnio kranto, į kurį galėtų išlipti.

Rašymas apie ką nori yra kiekvieno rašytojo svajonė, tačiau tikrai patys talentingiausi supranta, kad gerą literatūrą žudo ne temų pasirinkimo laisvė, o veršiškas džiaugsmas, kad galima rašyti kaip nori, ir vis tiek tai bus pavadinta literatūra.

Ne vienas ir mūsų rašytojas, strimgalviais puldamas Vakarų pusėn, atsidūrė toje pačioje baloje. Ir net džiaugiasi ten atsidūręs: nors ir ankšta, bet tarp savų, kičinės literatūros ir euroromanų gamintojų. Jis net nebesupranta, kad jį ištiko baisiausia, kas gali ištikti rašytoją, – esi tik vienas iš daugelio. Tai perlinės kruopos tragedija: neįmanoma išlipti iš košės.

O kaip mūsų kritika? Kaip literatūros mokslininkai? Nepanašu, kad jaustųsi gerai, atsidūrę po tokios literatūros griūtimi. Tikiu, kad vienas kitas dar alsuoja.

Nežinau kodėl, bet akyse man iškyla Stanislovo Kuzmos Sargybinio skulptūra Trakų gatvės kampinio namo nišoje. Jis ten stovi vienas, nors ir žino, kad jau nebeapgins miesto vartų. O praeivis pakelia akis aukštyn: ar tebėra ten, kur buvo?.. Praeiviui reikia žinoti.

2014 03 05